

РЕЦЕНЗІЇ

Руслана Маньковська, Володимир Дмитрук (Київ)

КРАЄЗНАВЧА ШКОЛА В КРИМУ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

[Рец. на кн.]: Кармазін Н.В. Нариси розвитку історичного краєзнавства в Криму (1954 – 1991 рр.) / За ред. та вступ. ст. А.А.Непомнящого; Таврійський нац. ун-т ім. В.І.Вернадського. – Сімферополь: Таврія, 2005. – 177 с. – (Бібліографія кримознавства; Вип.4).

За роки державної незалежності України краєзнавчий рух зайняв важливе місце у відродженні духовності й історичної пам'яті народу, став могутнім фундаментом у згуртуванні людей різних уподобань і поглядів довкола дослідження минувшини рідної землі. Знання про “малу батьківщину” духовно збагачують людину, виховують глибоку повагу до традицій свого народу, почуття патріотизму.

Саме сьогодні для глибокого вивчення історії рідного краю створено якісно нові умови і можливості. Держава не залишилась осторонь неоціненної праці тисяч краєзнавців, зусиллями яких відкривається завіса невідомої історії, зберігаючи її для нащадків, ініціюються нові дослідження і здійснюються вагомі проекти. Підтвердженням цьому є поява важливих державних документів. Перш за все, це Указ Президента України від 23 січня 2001 р. № 35 “Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні” та постанова Кабінету Міністрів України від 10 червня 2002 р. № 789 “Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року”. Ці документи відкривають нові перспективи подальшого розвитку краєзнавчого руху в Україні. До того ж спостерігається активізація краєзнавчої роботи, що стало результатом зростання науково-практичного інтересу до проблем регіонального краєзнавства.

Краєзнавча тематика все більше і більше охоплює інтереси дослідників рідного краю, служить новим напрямком наукових досліджень.

Розглядаючи краєзнавство і як потужний громадський рух, і як галузь науки – з упевненістю можна стверджувати, що за ним стоїть неоціненна роль у збереженні історичної пам'яті, патріотичному вихованні, любові до рідної землі.

За останні роки в наукових виданнях часто зустрічаємо публікації з історичного краєзнавства. Не один десяток захищено кандидатських, докторських дисертацій з даної тематики. У багатьох регіонах України –

це чи не одна з найпопулярніших тем досліджень. Але потрібно констатувати, що науковий рівень цих досліджень заслуговує на краще. Так, публікуються статті, захищаються дисертації, а гідних наукового рівня монографій з історичного краєзнавства – лише одиниці. І навіть, у переважній більшості, якщо такі монографії і з'являються, то, крім того, що вони стають справжньою рідкістю через малий тираж, на цьому завершується перспектива майбутнього продовження досліджень з історичного краєзнавства в тому чи іншому регіоні.

Але справді радує, що все ж таки ситуація, яка склалася, не є настільки трагічною і безвихідною. Адже вислів “кадри вирішують все” є актуальним і сьогодні, зокрема в історичній науці. Від професіоналізму, патріотизму, натхнення і наснаги вчених залежить і доля науки.

Прикладом для наслідування в усіх регіонах України, як потрібно відноситися до справи є створення школи молодих істориків – дослідників Криму.

Першочергова заслуга в новому поштовху в дослідженні історичного краєзнавства в Криму належить плідному та енергійному науковцю, голові Кримської республіканської організації Всеукраїнської спілки краєзнавців, доктору історичних наук, Заслуженому діячу науки і техніки Автономної Республіки Крим, професору Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського Андрію Анатолійовичу Непомнящому в заснуванні ним науково-довідкової серії книг “Біобібліографія кримознавства”. На сьогодні (2004 – 2007 рр.) побачило світ уже 8 книг цієї серії: *Бобков В.В.* Статистики Таврической губернии (XIX – начало XX века): Биобиблиографический указатель. – Симферополь, 2004. – 304 с.; *Мусаева У.К.* Подвижники крымской этнографии, 1921 – 1941: Историографические очерки. – Симферополь: Таврия, 2004. – 214 с.; *Непомнящий А.А.* Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. – 432 с.; Историческое краеведение Крыма на рубеже столетий: Вопросы истории крымоведения и охраны памятников: Сборник научных трудов в честь 150-летия со дня рождения Арсения Ивановича Маркевича. – Симферополь, 2005. – 228 с. – (Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер.: История. – Т.18 (57), №1); *Кармазіна Н.В.* Нариси розвитку історичного краєзнавства в Криму (1954 – 1991 рр.). – Симферополь: Таврія, 2005. – 177 с.; *Волкова С.А.* Чехи на півдні України (друга половина XIX – перша третина XX століття). – Симферополь: Антіква, 2006. – 160 с.; *Непомнящий А.А.* Подвижники крымоведения. – Симферополь: СГТ, 2006. – 324 с.; *Бобкова О.М.* А.Я.Фабр: Портрет администратора на фоне эпохи. – Симферополь, 2007. – 314 с.

Кожна книга серії заслуговує на окрему увагу і характеристику, адже видання подібної серії в Україні останнім часом не спостерігалось, тим більше на високому науковому, поліграфічному рівні. І ми впевнені, що ці книги зацікавлять широке коло поціновувачів не лише кримської історії, а й всієї України.

Зупинимось на одній із книг, що вийшла українською мовою і присвячена українському радянському періоду в історії Криму – “Нариси розвитку історичного краєзнавства в Криму (1954 – 1991 рр.)”. Її автор кандидат історичних наук Наталя Валеріївна Кармазіна вперше в історіографії комплексно розглядає розвиток історичного краєзнавства в Криму в період його перебування у складі УРСР, аналізує внесок дослідників у розробку даного питання як у радянський період, так і в роки незалежності України.

Хотілося б зупинитися на окремих аспектах цієї книги. Незважаючи на те, що вона носить нарисовий характер, однак це не завадило повною мірою охопити всі сфери розвитку кримського краєзнавства зазначеного періоду. Зокрема, виділяється робота тим, що автор розглядає розвиток історичного краєзнавства в Криму не відособлено від України, вказуючи на те, що етапи його розвитку були характерні для всієї України. Дослідниця виділяє два етапи вивчення повоєнного кримського краєзнавства, однак, підкреслює, що в українській історіографії не достатньо приділялось уваги проблемам дослідження Криму, не розроблялася тема про діяльність істориків-кримознавців.

Підсилює науковий рівень дослідження характеристика джерельної бази з історії кримського краєзнавства радянського періоду другої половини ХХ століття, адже автор зуміла використати у роботі архівні матеріали місцевих та всеукраїнських організацій, установ, закладів, що дало змогу всебічно висвітлити спектр досліджуваних проблем.

У монографії досить ґрунтовно визначено роль органів державної влади та управління, громадських організацій в охороні пам'яток історії та культури Криму. Виділено і охарактеризовано три етапи їх діяльності: від нігілістичного ставлення до історико-культурної спадщини і до формування системи охорони пам'яток. Зокрема вказується, що зі всіх установ і організацій найдієвішою була Кримська організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури України, яку очолював історик, завідувач кафедри загальної історії КПІ С.А.Секіринський, – залучала до роботи найкращі наукові кадри, краєзнавчий актив, здійснювала фінансування. Автор справедливо наголошує на цілому ряді серйозних недоліків і невирішених проблем в охороні пам'яток на півострові, які і до сьогодні залишаються актуальними.

Увічнення знаменних подій історії в усі часи і в усіх країнах слугувало вихованню в населення на прикладі героїчного минулого патріотичних почуттів, любові до Батьківщини, збереження історичної пам'яті. Але, як завжди, усе це підкріплювалося ідеологічним нашаруванням, і автор досить тонко зуміла показати розмежування між суто політикою, ідеологією та історією, героїчними подіями. Акцентуючи увагу на темі Великої Вітчизняної війни, ролі Комуністичної партії, офіційна ідеологія уникала висвітлення інших сторінок історії Криму.

Звичайно, кожна краєзнавча праця про 60 – 70-і роки ХХ століття в Україні не може вважатися повноцінною, заслуговувати повною мірою уваги, якщо немає, хоча б незначної, інформації про досвід підготовки унікального багатотомного видання “Історія міст і сіл Української РСР”, головою Головної редколегії якого був заступник Голови Ради Міністрів УРСР П.Т.Трощко. Н.Кармазіна на прикладі Кримського тому “Історії міст і сіл Української РСР”, що вийшов у 1974 р., показала його роль у відродженні краєзнавчого руху в Криму, розповсюдженні серед населення знань про рідний край, його історію, традиції, культуру. Велику організаційну роботу проводив голова обласної редколегії тому, секретар ОК КПУ І.С.Чирва. Дослідниця зупиняється на складнощах, які долала обласна редколегія при підготовці книги. Особливо відзначає роль науковців, викладачів, музейників, архівістів, бібліотекарів, учителів (усіх близько 70 осіб) у написанні літопису Криму.

У нарисі про наукові дослідження з кримознавства черговий раз хочеться підкреслити аналітичний підхід автора до характеристики цих досліджень, яким притаманна ідеологічна заангажованість, обмеженість тематики, однобічність у висвітленні історії краю. Однак, автор не обійшла своєю оцінкою праці істориків П.Н.Надінського, В.М.Куліпанової, І.А.Літаша, Ф.С.Загородських, М.М.Максименка та інших, які сприяли вивченню і популяризації історії півострова.

Наступний нарис монографії присвячений кримським путівникам і їх ролі в популяризації історико-краєзнавчих знань. Відзначається позитивне значення путівників як краєзнавчо-довідкової літератури, яка продовжувала кращі традиції дорадянського кримознавства. Для багатьох Крим починався з путівників Я.Д.Козіна, С.К.Сосновського, Ю.А.Хохрякова, краєзнавчих досліджень Д.Ф.Думнова про Сімферополь, Г.Гіргенса про Алушту, Є.А.Воронцова про Ялту, В.К.Гарагули про Бахчисарай та ін. Разом з тим, вказується і на ряд недоліків, зокрема однотипність, повтор фактичного матеріалу, зосередженість на радянському періоді історії тощо.

Досить глибоко в монографії розкрито значення державних і громадських музеїв у розвитку історичного краєзнавства, які по праву

стали центрами краєзнавчої роботи. Особливий інтерес викликає висвітлення діяльності Кримського, Євпаторійського, Феодосійського і Ялтинського краєзнавчих музеїв. За великими досягненнями в пошуковій, збиральницькій, експозиційно-виставковій, популяризаторській роботі цих музейних осередків стояла подвижницька праця музейників, серед них Б.А.Єрмак, О.І.Даниленко, Л.А.Афанасьєва, І.Г.Лобов, О.І.Пантелеєв, А. П. Білошапкін та ін. Це їхніми зусиллями створювалися збірки, відкривались експозиції, формувалися тематичні бібліотеки, читалися лекції, діяли музейні клуби за інтересами тощо. Разом з тим, ідеологічний контроль над музейними закладами, недостатність фінансової підтримки негативно відбивалися на змісті та якості роботи музеїв. Саме державні краєзнавчі музеї стояли в центрі руху по створенню громадських музеїв, надавали їм всебічну методичну та практичну допомогу. На початку 1970-х рр. в Криму діяло 58 громадських музеїв та кімнат, фонди яких нараховували 20079 предметів музейного значення. Як і загалом по Україні ці осередки за профілем були історико-краєзнавчими, меморіальними і теж несли активно виражену ідеологічну спрямованість у своїй діяльності.

Загалом оцінюючи структуру книги, її наукове наповнення, глибокий і всебічний аналіз матеріалу, автор дала об'єктивну, і це є найціннішим, оцінку розвитку історичного краєзнавства в Криму в 1954 – 1991 роках.

На жаль, в Україні на сьогодні немає подібного видання регіонального спрямування, і дана монографія, як і вся серія “Біобібліографія кримознавства”, може бути зразковим прикладом для наслідування, слугуватиме популяризації історико-краєзнавчих досліджень не лише в Криму, а й в усій Україні.

Позитивним є той факт, що молоді кримські історики, як засновник, так і всі автори монографій серії, плідно співпрацюють із Всеукраїнською спілкою краєзнавців, яка стоїть на чолі сучасного краєзнавчого руху в Україні, згуртувала в своїх лавах невтомних подвижників – літописців рідної землі. Як визначено в Статуті Спілки, головним у її діяльності “є розвиток краєзнавчого руху в органічному поєднанні всіх його державних, громадських і шкільних форм, залучення до пізнання рідного краю широких верств населення”. Одним з невідкладних завдань Спілки є завершення організаційного об'єднання краєзнавців в усіх регіонах, зміцнення існуючих і створення нових районних і міських осередків.

Затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 10 червня 2002 року Державної програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року стало новим етапом діяльності спілки. Особливий наголос зроблено

на забезпеченні видання ґрунтовних дослідницьких праць з історії українського краєзнавства, створенні відповідної термінології, необхідності чіткого визначення історико-культурних регіонів України, складанні бібліографії краєзнавства. Неодмінно в такому руслі вирішує поставлені проблеми науково-довідкова серія “Біобібліографія кримознавства”, яка підтверджує свою життєздатність практичним виданням наукових доробків кримознавців про кримознавців. І на черзі, ми глибоко переконані, ще побачимо не один випуск цієї серії, яка вже сьогодні отримала високу наукову оцінку відомих учених-істориків.

“В руках сьогоднішніх краєзнавців, – як стверджує голова правління Всеукраїнської спілки краєзнавців, академік НАН України П.Т.Тронько, – благородна справа збереження і підтримання зв’язку часів. Поки є небайдужі люди, не перерветься нитка духовності, що єднає минуле, сучасне, майбутнє. Кожен з нас має шанс довести свої діла і думки до свідомості майбутніх поколінь”, а для краєзнавців відкрите неосяжне поле досліджень невідомих сторінок історії. Тому всі ми повинні активніше підключатися до написання яскравої і повноцінної історії, поставити на якісно вищий рівень інформаційне і наукове забезпечення краєзнавчих досліджень, шукати недержавні форми їх фінансування, а для цього потрібно докласти чимало зусиль, щоб робота на краєзнавчій ниві була оточена належною увагою як з боку держави, так і громадськості.

Виходячи з цього, Всеукраїнська спілка краєзнавців разом із краєзнавцями в регіонах активно працює над комплексом заходів, які б дозволили піднести дослідження рідного краю на рівень високої державної ваги, відкрили б широкі можливості для виховання національної самосвідомості, духовності і культури. І в цьому процесі поява книги Н.В.Кармазіної є, безперечно, активним поштовхом у подальшому розвитку краєзнавства, зокрема, на Кримському півострові, позитивним проявом плідного функціонування краєзнавчої школи в Криму, яка має потужні традиції і використовує багатий досвід своїх попередників. Побажаємо авторіві і всьому краєзнавчому загалу Криму нових творчих здобутків у висвітленні історичних сторінок самобутнього краю України.